

DILEME O AUTONOMNOSTI CRTEŽA — Uz Četvrtu međunarodnu izložbu originalnog crteža u Modernoj galeriji na Rijeci —

Četvrti bijenale originalnog crteža, koji se u organizaciji Moderne galerije održava ove godine na Rijeci u periodu jul—septembar, predstavlja, pored neosporno već postignute međunarodne afirmacije, specifičan vid izlagačke delatnosti i to ne samo kao revijalne smotre crteža, već, pre svega, posebne akcije, koja postavlja niz pitanja i otvara brojne dileme o tome šta je originalni crtež, zapravo, koji su bitni elementi crteža kao samostalne likovne discipline u ovom trenutku likovne umetnosti. Čini se, međutim, da nešto konvencionalni sistem izbora i prezentacije radova dovodi do izvesnog utiska klasičnih, već prilično šabloniziranih revija što je, uglavnom, prouzrokovano baziranjem na koncepciji u čijoj je osnovi, ona, ne baš zahvalna, strategija koja se najpre može nazvati principom svršenog čina. Organizatori izložbe nisu unapred sigurni šta će prezentovati kao originalni crtež (a, takođe, ni u kvalitet radova, odnosno profila učesnika) sve do momenta dok radovi ne pristignu, a tek tada, metodom selekcije — znači naknadnog intervenisanja — kada je izložba faktički već gotova, određuje se njen konačni, reprezentativni izgled. Na ovaj način dileme o problemu crteža tek treba da se pojave, izauđu iz konteksta postavke (što je sasvim razumljivo) samo, što je u ovom slučaju (kada ne postoji prethodna ozbiljna studijska priprema) to blisko igri na sreću pa element neophodnog rizika gubi od svoje uloge.

Namera ove manifestacije, da se »rehabilitira bogatstvo i svežina« crteža i pruži »svim umjetnicima svijeta mogućnost konfrontacije senzibiliteta i aktualizacije doživljenosti tema«, odnosno, povedu (i, u isto vreme ilustruju) razgovori o potencijalima crteža kao uvek aktuelnog fenomena, bez obzira na mogućnosti njihovog preobražaja, funkcije, karaktera i značenja, nije ovakvim metodom našla baš najadekvatniji način govorenja. Umesto institucije konkursa i naknadnog odbira verovatno bi više odgovarao sistem komesarar izložbe, koji bi već unapred tačno znali šta žele da postignu jednom postavkom, zapravo, koje će savremene tendencije naglasiti i zastupiti čime bi se znatno više dobilo na preglednosti i, samim tim, izbeglo lutrijsko izvlačenje, što predstavlja ne baš prihvatljiv oblik improvizacije. Takođe, ovim metodom preciznije bi se apostrofirala bitna likovna komponenta (a znatno manje literarna) u domenu crteža kao autonomne likovne oblasti i, možda, preciznije došlo do sistema odgovora na dileme o karakteru originalnog crteža i to ne u njegovoj disciplinskoj određenosti (uslovljenoj, pre svega, izabranom tehnikom), već u njegovom suštinskom značenju u konceptu tradicionalnih i avangardnih shvatanja likovne problematike ovog vremena.

Ako se zanemare konceptijske i metodološke neadekvatnosti organizma izložbe, koja je mnogo više radnog, problemskog karaktera nego revijalna smotra, onda ovaj, Četvrti međunarodni, bijenale originalnog crteža, omogućava da se, između drugih mogućnosti, sagledaju i dva bitna momenta. Prvi se ogleda u mogućnosti uočavanja skoro svih, danas evidentnih, umetnički opravdanih likovnih shvatanja, i drugi, mogućnost prikupljanja odgovora o pojmu originalnog i novog crteža u savremenoj likovnoj umetnosti to ne samo na osnovu izloženih radova (što je nesumnjivo primarno), nego i iz odgovora stvaralaca i likovnih teoretičara na sprovedenu anketu o suštini i karakteru originalnog crteža.

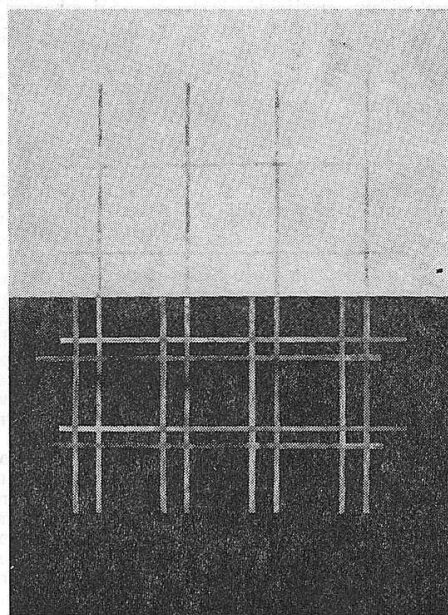
Zamišljena kao revijalna smotra (ostvarena uz strogu selekciju), ova izložba predstavlja korektno ostvaren pregled, danas ne-

koliko dominantnih likovnih shvatanja. Primarno mesto i u ovogodišnjoj postavci dobilo je naglašeno interesovanje za konkretne oblike, pre svega ljudsku figuru. Prodor figuracije, bez obzira na varijantu, toliko je snažan (pre kvantitativno nego kvalitativno u smislu novih otkrića mogućnosti funkcije elemenata crteža) da skoro zasenjuje ostala shvatanja. Međutim, baš tu se sreće najmanje kreativnog i istraživačkog i to podjednako u sadržini i formi. Izražajna sredstva su mahom toliko konvencionalna da najčešće vode u ispraznu igru oblika, linija i svetlo-tamnog. Relativno lako mogu se izdvojiti vanijante čistog ili delimično transformisanog nadrealizma (Jan Lebenstein, Ljuba Popović, Vladimir Veličković), poetskog realizma (Alduante Carmen, Mario Toral, Mensard Barber), hiperrealizma (Radovan Kragulj), naturalizma (Nešleha Ravel), novog realizma (Franc Novinc, Pozzetti Concetto).

Apstraktne koncepcije i dalje zadržavaju svoje ranije pozicije (bar što se njihove zastupljenosti na ovoj izložbi tiče), ali bez znatnijih insistiranja na uspostavljanju ubedljivih likovnih odnosa. Brojne varijante nasleđenih pravaca nefigurativne umetnosti najčešće prelaze u samozadovoljnu igru koja je bez potrebne strasti istraživanja i eksperimenta, a koja je tako bliska, najčešće, ispraznom i jalovom aranžiranju. Međutim, jedna grupa upornih znatiželjnika, različite generacijske pripadnosti, punim intenzitetom pronalazi nova rešenja, ubedljivu likovnu mogućnost izražavanja i otkrivanja čistih likovnih istina (Emilio Vedova, Stojan Čelić, Oton Gliha, Richard Mortensen). Za razliku od figurativnih i apstraktnih pravaca, konceptualna umetnost (Goran Trbuljak, Radomir Damjanović) nije našla svoje pravo mesto na ovoj izložbi, naprotiv, sasvim neopravdano zastupljena je više nego skromno. Međutim, baš u domenima trendova mehanografskih i kompjuterskih crteža, slobodnog ili programiranog koncepta, najpre se mogu otkriti relativne istine o karakteru i fizionomiji novog crteža.

Druga važna karakteristika ovogodišnje smotre predstavlja konkretnije razrešavanje dilema o tome šta je originalni crtež i crtež uopšte i to putem sprovedene ankete među umetnicima i teoretičarima. Naravno da inicijatori ove akcije nisu želeli da dobiju puno i gotovo rešenje, a pogotovu ne jasnu definiciju, nego seriju odgovora koji će najpre predstavljati, najčešće neobavezna razmišljanja, odnosno refleksije pozvanih stvaralaca i teoretičara o poetskoj i funkcionalnoj moći crtačkih uobličavanja. Ponudeni

hronika

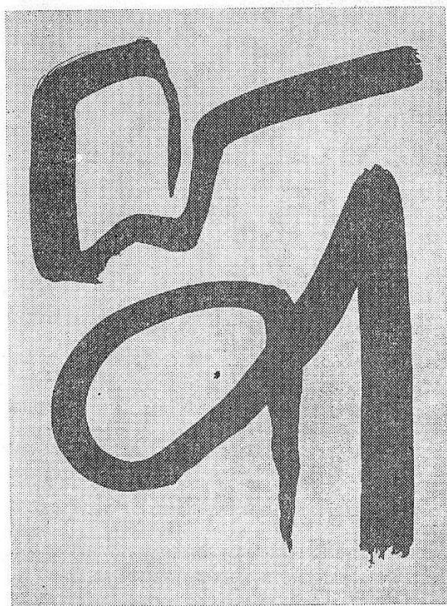

maurer dora (mađarska) »refleksija«

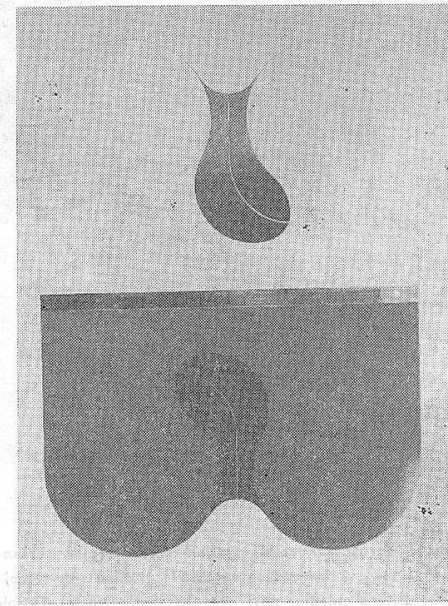
odgovori, kao i izloženi radovi, predstavljaju široko polje različitih tumačenja, koja su, u određenom smislu, odgovarajuća različitim teorijskim postavkama pojedinih, danas dominantnih likovnih pravaca. Takođe, veoma je karakteristično da se većina umetnika slaže (a to i svojim radovima potvrđuje) da su granice crteža nedostižne, odnosno da je konvencionalno shvatanje crteža kao discipline uslovljeno određenim i tačno preciziranim tehnikama, uveliko prevaziđeno. Evidentno je da većina zastupljenih umetnika teži ka onoj likovnoj akciji koja bi se najpre mogla nazvati *novim crtežom* u značenju oslobađanja crteža od stroge, disciplinske određenosti ostvarenih likovnih odnosa nastalih kao rezultat korišćenja svih mogućnosti klasičnih likovnih sredstava, ali i pomoću foto-mehaničkih aparata. Tvrdjenje dr Sandsterma (Švedska) možda najbolje odražava zajedničko shvatanje većine autora: „Ne postoji jasna granica u pogledu rešljivih efekata bez obzira da li je ta površina perforirana ili fragmentarna, miti možemo da isključimo mogućnost uvođenja trodimenzionalnih objekata u crtež.“

U ovom likovnom trenutku, kada i ostale likovne discipline prekoračuju okvire svoje tradicionalne omeđenosti (kada, na primer, kolaž ili grafika sa naknadnim intervencijama dobija značenje crteža), pojam autonomnosti originalnog crteža dolazi pod znak pitanja ukazujući da se radi o nečem drugom, novom i nekonvencionalnom. Čini se da crtež najpre možemo shvatiti u duhu približno onom kako ga objašnjava Ješa Denegri: »kao sektor čiste mentalne tehnike koja se zasniva na vizuelnom ekspliciranju ideje što je prethodno bila u umjetničkom duhu koncipirana kao polazna problemska tema jedne određene analitičke procedure.« Zapravo, crtež, bez obzira na tehniku, dobija u pravom smislu svoje osnovno značenje likovnog koncepta, ali i specifične akcije, odnosno oživljavanja onoga što se već odavna naziva konstrukcijom likovnog dela, njegovom unutrašnjom ritmikom i specifičnom likovnom poetikom. Međutim, i pored relativno jasnog definisanja novog crteža i crteža uopšte (a svaka definicija ima pravo na sopstvenu egzistenciju u okvirima likovno-izražajnog postupka) dileme o njegovom pravom značenju i dalje ostaju, dajući mu još veću i trajniju draž.

Miloš Arsić

mortensen richard (danska) »crtež 1«

takahashi shu (japan) »adam i eva«

»MLADOST SUTJESKE '74«

Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu delatnost Bosne i Hercegovine po deveti put organizovala je tradicionalni susret mladih stvaralaca *Mladost Sutjeske '74* na Tjentištu. Susret je trajao tri dana, od 15—17. avgusta. Svečanost je otvorena susretom osnivanja inicijativnog odbora književne omladine BiH. Istog dana otvorena je izložba mladih likovnih stvaralaca, dok je u večernjim časovima održan miting poezije. U programu su učestvovali i učesnice baletske škole Mire Sanjine iz Beograda, kao i gitaristkinje Mirela i Tea Hodžić, zatim, dramski studio KUD »Volođa« iz Plevlja, recitator Bećar Zlata i oktet »Alkordi sa Neretve« iz Konjica. Sledećeg dana svi učesnici *Sutjeske '74* obišli su spomenik palim borcima, gde je održan čas istorije. Kasnije, vođen je razgovor na temu »Poezija mladih i njen društveni angažman«. Uvodno izlaganje održao je Vojislav Maksimović, posle kojeg su vođeni razgovori o problemima i radu mladih pesnika. Posle izleta na Borovo i Dragaš sedlo, u večernjim časovima održan je miting poezije. Poslednjeg dana svečanosti vođeni su razgovori na temu »Likovno stvaralaštvo mladih« uz uvodno izlaganje profesora Mihaila Petrova. Pesnici su kasnije otišli na izlet na Bare. Večernji časovi ponovo su ispunjeni zvcima poezije i zabavnim programom u kome je učestvovao ansambl »Volođa« iz Pljevlja. Susret je završen filmskom predstavom *Svadba* rađenom po romanu Lalića.

Radmila Gikić

XIII FESTIVAL KULTURE MLADIH SRBIJE U KNJAŽEVCU

»Kvalitativna promena položaja kulture u nas i odnosa društva prema rezultatima kulturnog stvaralaštva — što je kao zadatak postavljeno pred nas u dokumentima X kongresa SKJ — obavezuju nas da afirmišemo sve lepo što je postignuto u kulturnom stvaralaštvu u Kuli, Smederevskoj Palanci, u Šapcu i Prištini, da razmenimo kulturne vrednosti kako bi bili bogatiji, jer su to vrednosti nikle u jednoj sredini, postale svo-

jina svih nas(...) Stvaraoci, i mladi, tragajući za drukčijim iskazivanjem svega i svega oko sebe otkrivaju nove dimenzije naše stvarnosti, noseći, pri tom, obavezu da te nove, otkrivene dimenzije razmiču ograde koje sputavaju, koje truju ili razrivaju, a afirmišu one vrednosti koje zblizavaju, podstiču na stvaralaštvo i razmenu umetničkog blaga nastalog u specifičnoj sredini« (Marija Todorović, član IK CKSKS — govor na otvaranju Festivala, 10. VIII 1974. u Knjaževcu). Na ovogodišnjem Festivalu, preko 800 mladih stvaralaca iz 46 gradova Srbije pružilo je rečju, stihom, bojom i muzikom doprinos ostvarenju ovog trajnog zadatka.

Festival kulture mladih Srbije u Knjaževcu ponikao je na inicijativu Zavičajnog kluba studenata Knjaževca 1963. godine. Tada je to bila smotra muzičkog stvaralaštva mladih iz sedam gradova timočke krajine. Ova smotra rasla je svake godine po broju učesnika, kvalitetu prikazanih ostvarenja i broju oblasti stvaralaštva.

Među 800 mladih stvaralaca (koji su od preko 2000 prijavljenih odabrani da ove godine nastupe u Knjaževcu) bilo je i stotinak Vojvodana koji su svojim nastupom veoma uspešno reprezentovali umetnički amaterizam mladih u Vojvodini.

Milina Gombarova iz Kisača, u oblasti recitatorstva, Tatjana Dunderski iz Novog Sada u ozbiljnoj muzici, Miroslav Turčan iz oblasti filma, folklorni ansambl KUDOS »Sonja Marinković« iz Novog Sada, Dramski studio kulturnog centra u Zrenjaninu, Ljiljana Bogdanović iz Zrenjanina u dramskoj umetnosti i Miroslav Nešić iz Pančeva u slikarstvu osvojili su najviša priznanja stručnih žirija u Knjaževcu. Osim njih, recitatorska grupa i Oktet i tamburaški orkestar Doma omladine iz Sremske Mitrovice, kao i pesnici Jovan Zivlak, Mihailo Ramač, Ileana Ursu i Svetislav Stojanović doprineli su tome da ekipa SAP Vojvodine ponese laskavu titulu najuspešnije ekipe na XIII festivalu kulture mladih SR Srbije.

Sedam dana festivalskog programa obuhvatalo je, pored nastupa učesnika u pojedinim disciplinama, i razgovore članova žirija i publike o prikazanim dostignućima, posete radnim organizacijama i razgovore sa mladim radnicima Knjaževca. Ove godine organizovano je prvi put u okviru Festivala savetovanje o kulturnom životu mladih. U radu savetovanja učestvovali su i omladinski i studentski aktivisti i javni i kulturni radnici iz SR Srbije koji su u zajedničkoj razmeni mišljenja i iskustava, kao i u diskusiji o zadacima SOS I SSS u realizaciji dokumenata X kongresa SKJ i VII kongresa SKS o kulturi, samoupravnim interesnim zajednicama, materijalnom položaju kulturnog stvaralaštva mladih u razgovorima o amaterizmu, mogućnostima kulturne afirmacije mladih i tretmanu kulturnog stvaralaštva mladih u sredstvima javnog informisanja, ukazali na pravce aktivnosti SSO Srbije u oblasti kulture. Istaknuto je da osnovu za delovanje SSOS u kulturi predstavljaju Rezolucija X kongresa SKJ i VII kongresa SKS o kulturi i Ustavna načela o slobodnoj razmeni rada, a da borba za afirmaciju kulture i kulturne politike na klasnim osnovama za stalni dalji razvoj i prožimanje kultura naroda i narodnosti u Republici mora postati još prisutniji element aktivnosti SSOS

Svetlana Jelić